

է՝ «Հայրենակատար մեծարեալ պայմանաւ», այսինքն մեծարեալ կատարմամբ պայմանի հայրենեաց (կամ հարց)։ «Հաս կենաց» նոյնն է ինչ որ օր-հաս մօտաւորապէս, եւ նոյնանիչ է մահուան։

Հետեւեալ նախադասութիւնը վերաբերում է Վահանին եւ ոչ ամենեցուն՝ «որ աշխարհածնին հայրենեացն սեպհական որդի գտեալ, շնորհաւքն Քրիստոսի մերձաւոր կենակից վայելէր»։ Սրա իմաստը պարզելու համար պէտք է ուշադիր լինել «բարեացապարտ» բառին։ Ի՞նչ է նշանակում «բարեացապարտ» եւ ինչո՞ւ է Վահանը այդպէս կոչւում։

Բարեացապարտը նա է, որ ուրիշից բարիք է տեսել եւ ուրեմն պարտք մնացել, անհատոյց եղել։ Վահանի ստացած բարիքը մեկնում է հետեւեալ նախադասութեան մէջ, որ է գրական ծննդեամբ որդի է ճանաչուել հայրերի կողմէն, ուրիշ խօսքով աշակերտել է Ս. Սահակ եւ Մեսրոպին։ Արդարեւ վերեւ Կորին արդէն յիշում է, որ «գլխաւոր աշակերտներն» թւում գտնուում էր Վահան Ամատունին եւ Հմայեակ Մամիկոնեան։ Ասել է թէ Վահանը երախտապարտ է, որ սուրբ հայրերը վարդապետել են նրան եւ որդեգրել որպէս մտաւոր, գրագէտ գաւակ։ Դարձեալ երախտապարտ է Վահանը, որ Քրիստոսի շնորհով արժանացել է «մերձաւոր, կենակից» լինելու պատուին։ «Մերձաւոր եւ կենակից» հոմանիշ են եւ նշանակում են մօտիկութիւն։ Եթէ յաջորդ նախադասութիւնը՝ «եւ զի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ հարքն ի կատարումն դարձան» շարունակութիւն համարենք Վահանի նայող հատուածին, ինչպէս տպագրութեան մէջ է, որին համամիտ է եւ Պ. Ֆնտզեան, այն ատեն Վահանի վայելած մերձաւորութիւնը պիտի տեղափոխենք անանց աշխարհը։ «Շնորհաւքն Քրիստոսի» դարձուածն աւելի հաւանական է դարձնում այս ըմբռնումը նոյն իսկ անկախ վերջին նախադասութեան կցումից։ Վահանը կենդանութեանը որդի էր սեպհական հայրերի, իսկ մեռելուց յետոյ Քրիստոսի շնորհով դառնում է կենակից հայրերին եւ այն աշխարհում, քանի որ հայրերը եւս արդէն վախճանած էին։ Փոքր Կորինը ճիշդ այսպէս է հասկացել, ասելով «մերձաւոր կենացն յաւիտենից լինէր»։

Սակայն աւելի հաւանական է, որ հայրե-

րին մահուան վերաբերող նախադասութիւնը կապուած է յաջորդ տողերին՝ «ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ եւ մատենագրեալ դայս կարգեցաք . . .» կապն այնպէս է հասկանալու, որ հայրերը քանի որ մեռած էին, կարող էր կասկած ծագել, որ համբաւներից է քաղած հեղինակն իր պատմութիւնը։ Այս կասկածը վանել է ուղղում հաւատացնելով, որ ինքը գրում է որպէս «աւանատես եղեալ կերպարանացն եւ լսող շնորհապատում վարդապետութեանն»։ Կը տեսնենք, որ հեղինակի երկիւղը խորհրդաւոր է։

Պարիս։

ՊՐՈՓ. Ն. ԱԴՈՆՑ

(Շարունակելի։)



Մ Ա Տ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Փրանսահայ Տարեգիրք 1927. (Annuaire franco-arménien.) Պարիս, Հրատարակութիւն «Մասիս»։ Դին՝ Դաղդիա 20 ֆր., Արտասահման 25 ֆր.։

Նպատակալարմար տարեգիրք մը յարամնաց, հետաքրքրական ու հմտալից։ Աւելորդ վերադիրներու շուայում պիտի կարծէ ընթերցողն եւ «մեծաշունդ գովաբանութիւն» եթէ գիրքը տեսած չէ. իսկ եթէ գիրքը կարդալու սկսի, ամէն յօդուածին վերջը պիտի կրկնէ՝ այս տողերս գրողին հետ՝ «Նպատակալարմար» գիրք մը։

Գաղղիոյ հայ հին եւ նոր գաղթականութեան պատմական ապացոյցներու հաւաքածոյ մըն է գիրքս։ Երկրորդ թերթէն սկսեալ մինչեւ վերջին էջը՝ մանրամասնաբար եւ ամենուստ՝ կը ձգտի հասնիլ նպատակին։

Շատ մը տարեգիրներ, օրացոյց-տօնացոյցներ հրատարակելը տարեմտին՝ սովորութիւն եղաւ աշխարհիս չորս անկիւններն, ուր հայ անհատ մը կայ։ Գիտական, ազգային յօդուածներ չեն պակսիր անոնց մէջ, բայց հայ գաղթականութեան պատմութեան նպաստներ հայթայթողներուն մէջէն առաջիններէն կը համարնիք տարեգիրքս, որ հիմայ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի, եւ ապագային՝ խուզարկու պատմագրին

ձեռքերուն մէջ ստէպ պիտի թերթուի: Իրաւունք կ'ունենանք ուրեմն՝ յարամնաց անուանակոչելու զայն:

Գիրքս կարգալէն ետքը դրադարանի մը դարակներու մէջ պարապը լեցնելու կոչուած է այս տարեգիրքը, այլ՝ մանաւանդ ի Գաղղիա գտնուող բազմահազար գաղթականութեան մը ձեռքին տակ միշտ գտնուելու սահմանուած է այն:

Հետաքրքրական ու հմտալից անուանեցինք, վասն զի ծայրէ ծայր «մէկ շնչով» կարդացնել տուաւ ինք զինքն այս մասիսեան հրատարակութիւնս: Եւ ինչո՞ւ է, երբ մեր՝ ի բնէ վայրափառին ցրուելու կարծես սահմանուած ազգին արգի վիճակը կը նշմարենք՝ առաջին իսկ յօդուածէն սկսեալ: «Փրանսա եկած առաջին հայ եպիսկոպոսը» (Սիմոն) տխուր կը կրէ առաջին յօդուածը (էջ 17). ինչ իրաւամբ կը փակէ յօդուածագիրն իւր տողերն երբ կը գրէ. «Կարծես թէ բան մը փոխուած է մեր Պատմութեան ու մեր Չարհարանքին մէջ» (էջ 21):

Յօդուածներու ամբողջական ցանկին յառաջընթացը կարեւորութիւն չունի, քանի որ ընդհանուր գծով ըսած ենք, թէ մին քան զմիւսն հետաքրքրական է: Կը յիշատակենք միայն Կ. Յ. Բասմաջեանի յօդուածն, որ հիասթափում պիտի պատճառէ ընթերցողներուն, վասն զի յօդուածագիրը կը խախտէ «Հայոց վերջին թագաւորութեան կործանումն եւ Լեւոն Ե. Լուսինեան» յօդուածովը (էջ 22)՝ Հայ վերջին թագաւորին հանգստարանն ի Ս. Դնի, ուր կայ միայն իւր տապանաքարը, կ'ըսէ, իսկ ոսկրները փոխադրուած են Պարիսի Գետնադամբանները:

Հետաքրքրական է «Հայու մը արձանը Փրանսայի մէջ» (Ժան Ալթունեան) էջ 43. «Հայերը Փրանսայի մէջ սկիզբէն ի վեր» (էջ 50) յօդուածագիր՝ Հրանդ-Սամուէլ, Դր. Վ. Թորգոմեանն ալ ունի իւր բաժինը՝ իւր մասնագիտութեան վերաբերեալ քանի մը հմտալից յօդուածներով. «Պարիսի Համալսարանէն վկայուած Հայ բժիշկներ» (1843—1915) էջ 105 եւ «Դր. Նահապետ Ռուսինեան, մահուանը յիսնամեակին առթիւ» (էջ 3): «Հայ ազգին բարեկամները» յօդուածով (էջ 120) Ա. Չօպանեանի գրիչը կը պատկերացնէ մեր աչքին հարիւրաւորներու անուններ, ոմանց կենդանա-

գրով: Georges Clémenceau եւ Mgr. Baudrillart գէմ գրիմաց կեցած, առաջինն իւր խոստումներու վրայ՝ Հայ ազգին դոհունակութեան սպասող արտայտութեամբ, իսկ երկրորդը՝ քաջալերիչ յուսատուութեամբ զօրացնել կը ջանայ կարծես Հայ ազգին սիրտը: Չօպանեանի, թէ ապարդիւն չեն այս բարեկամութիւնները, թէպէտեւ խոստացուած եւ յուսացուած չափով ազդեցիկ չեղան, բայց մեծապէս նպաստեցին «աշխարհի մէջ բարձրացնելով մեր ժողովրդեան վարկը»:

Եթէ դիմացկուն ու տոկուն նկարագիրը պակսէր Հայուն — սակայն կը կրկնենք՝ երբեմնի իդէալիստ Հայուն — ինչպէս մտադրած էին ընել զմեզ մեր անհաշտ ռիւսերիմները, սակայն շնորհիւ ազգային երկու այս յամառ եւ ապրելու պիտի զգացման, կրցանք մեր հին ու հնազոյն երկրէն մաս մը սեպհականացնել մեզի: Մեռած է մեր յոյսը՝ միջին եւ նոր պատմութեան Հայաստանն ալ օր մը միացած տեսնելու հնոյն: Պատմութեան անիւը՝ իւր դարձդարձիկ հոլովման մէջ կանգ առաւ Մասիսին ոտքը, բայց — ո՞վ գիտէ — ապագային ո՞ր ոյժը, պիտի ջախջախէ անցնի այն ապառաժ անըրպեսն ալ՝ որ ժամանակ մը գեղաժիծազ կը ժպտէր մեզի հրաւիրակոչ՝ գոնէ 1916—1920ին . . . : Այդ յիշատակուած բարեկամաց գործալից զգածմանց զգածակից բարեկամներ պիտի չպակսին ապագային ալ, եթէ վերոյիշեալ «Իդէալիստ Հայը» չստորնանայ եւ չիջնայ միայն եւ միայն իւր մամոնայապաշտ շահասիրութեան դուբը, որ խեղդիչ պիտի ըլլայ ամէն յուսատու եւ տոկուն հաստատումութեան:

Բայց անցնինք:

Էջ 136էն կը սկսի կարծես Պարիսաբնակ Հայոց «նոր պատմութիւնը. «Հայերու գիւղ մը Փրանսայի մէջ, ինչպէս կարելի է Փրանսահայտակ ըլլալ» (էջ 151), Գր. Մ. Թէլլաբեան իրաւագէտին գրչէն ելած: «Օտար հիւանդները Փրանսայի մէջ» (էջ 159) Դր. Լ. Գրիգորեանի հեղինակութիւնը. «Պարիսահայ դէմքեր» իշխան Ն. Բ. Երկայնաբազուկ-Արղուութեան (էջ 168), իշխանուհին՝ Մարիամ, իշխանուհիք՝ Վառվառա, Աննա, Զատիկ Խանգատեան (էջ 173), Պրոֆ. Կ. Աղաջանեան (174), Աթանազիէն Էդնանեան (176), Արսէն Շապանեան (180), Արէլ Մինասեան (183), Նշան Գալլպէան

(185), Արամ Անտոնեանի գրչով ուրուագծած, որ նոյնպէս գրած է «Երուանդ Օտեանի թրքացումը» (191 եւ 193):

Պարխարեանի այս հայերու շարքին մէջ կը նշմարենք հայոց Բարեկամ Կարգինալ Touchet (201), որուն տեղը լաւագոյն պիտի ըլլար՝ Կարծենք, էջ 129, Mgr. Baudrilart-ի քովի կը . . . :

էջ 205 «Մեր հայրենիքին շուրջը» յօդուածով կը սկսի մեր նորագոյն պատմութիւնը Նանսէնով հայ ազգին այս իրաւամբ բարերար ու ազնուասիրտ մարդուն գործունէութեամբը, որուն կը կցին «Ամերիկեան Նպաստամատոյցը» (էջ 210), «Հայկական բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը» (էջ 219), ուր կը կարգանք մեր սրտին մօտիկ ծանօթ դէմքերու հայաիրկիչ գործունէութիւնը: «Պարխարեանի Հայ Տիկնանց Միութիւնը» (224), «Հայ բժշկական Միութիւնը» (226), «Հաւրտ Գարակէօգեան Հօմը» (233), «Դպրոցասէր Տիկնանց Միութիւնը» (238), եւ վերջապէս (էջ 242) «Զանազան Միութիւններ»:

«Հայերը Ֆրանսայի գաւառներուն մէջ» (էջ 252) յօդուածով կը փոխադրուինք այլ եւ այլ գաւառներ, եւ էջ 265՝ «Եւրոպայի Հայ գաղութներէն» յօդուածով նոյն իսկ օտար երկիրներ, Անգլիա, Իտալիա, Բելգիա եւ այլն:

Տարեգիրքը ջանացած ու յաջողած է՝ գաղղիաբնակ հայութիւնն համայնապատկերի մը մէջ գեղայարմար զետեղել եւ պատկերն անաղարտ աւանդել ապագային: Առ այս շատ նպաստած են 104 լուսատիպ նկարներ, որ կը գեղազարդեն տարեգրոց էջերը:

Եթէ հրատարակուած գլխաւոր յօդուածներու համար մինչեւ հոս միայն գովութիւն գտանք տալու, պիտի աւելցնենք այս գովութեան վրայ այն գրուածութիւնն ալ, որուն արժանի է այն բարեգէտ կարգադրութիւնն ալ որ թէ՛ գաղղիաբնակ եւ թէ՛ արտասահման բնակող Հայոց համար մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ: Այսինքն՝ էջ 287—382 կայ բնագործակ անուանացանկ մը հասցէներու, որ «գործի տէր մարդոց» համար շատ լաւ մտածուած ու գործադրուած է¹:

Բայց այս ցանկը՝ պարզ ցանկէ մ'աւելի կարեւոր բան մըն է, եւ անշուշտ յօրինողն այս կէտն աչքի առջեւ ունէր — գոնէ կը համարինք թէ ունէր: Այս ցանկը տեսակ մը Միութեան զօդ է՝ այլ եւ այլ քաղաքներ ու գիւղեր ցիրուցան բնակող հայերու միջեւ: Չենք զարմանար երբ պարխարեանի լրագրաց մէջ կը կարգանք, թէ հանդէս մը, ներկայացում մը տրուած Ժամանակ, կարելի կ'ըլլայ պատկանելի բազմութիւն մը հաւաքել հանդիսավայրը: Շնորհիւ «Ֆրանսահայ Տարեգրոց» այս ցանկին իրարու հետ հաղորդակցութեան մտնելը շատ դիւրացած դործ մը կը նկատուի: Եւ այս հաղորդակցութեան աներկբայելի ազդեցութիւններէն մէկն է՝ հայ սրտերն իրարու մօտիկ պահել եւ ապագայնութեան սպառնացող ահաւոր հոսանքին դէմ հսկայ թումբ մը կանգնել: Շնորհաւորելի են այս նկատմամբ ալ Տարեգրոց հրատարակիչները՝ պարագլուխ ունենալով Պր. Հրաչեայ Տէր-Ներսէսեանը:

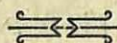
Վերջացնելէն յառաջ առաջարկ մը մեր կողմանէ:

Տարեգրոց զարգացման համար շատ կարեւոր է, որ օտարերկրեայ հայերն ալ շահագրգռուին: Կը կարծենք որ այս շահագրգռութիւնը պիտի կրկնապատկի, եթէ այս ցանկին քով՝ երկրորդական ցանկիկ մըն ալ աւելցնեն Տարեգրոց հրատարակիչները: Գաղղիոյ գոնէ մայրաքաղաքին՝ անուանի առեւտրական վաճառատանց երեւելիներէն քանի մը հատ յիշատակելը՝ օտարերկրեայ Հայոց մեծապէս ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէ:

Կը փակենք: Յաջողութիւն, զարգացում, յարատեւութիւն, քաջալերութիւն եւ արժանավայել գնահատում մաղթելով «Ֆրանսահայ Տարեգրոց», հրատարակիչներուն:

Նովյասդ, 10 Մարտ 1927:

Հ. ԳԱՐՐԻԷԼ Ժ. Վ. ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ



¹ Այս գովելի նորութեան առաջին օրինակը տուաւ Ամերիկահայ Հանրագիտակը 1925ին, տալով մօտ 4000 ամերիկաբնակ հայերու հասցէներ:

